

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ԺԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 4.

1856

ՓԵՏՐՈՒԱՐ 15.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Հոմերոսի իլիական ու Օդիսական դիցազներգութիւններուն վրայ եղած խնդիրները :

Կոր երգեցիկ մը , որուն հինք Հոմերոս անունը տուին , Քրիստոսէ 900 տարի առաջ՝ յունական բանաստեղծութեան հայր եղաւ , ինչպէս իր Իլիական ու Օդիսական ըսուած դիցազներգութիւնները կը վկայեն : Օարմանալի բան . Հոմերոսի պէս մեծ հանճար մը այնպիսի ժամանակի մէջ կը զարթնու , որ քաղաքականութեան լուսը դեռ ամենեւին ծագած չէր ազգաց վրայ ու տգիտութեան խորին խաւար մը պատած էր ամէն տեղ . մարդկային ազգին մանկութեան ժամանակը յուսալու բան չէր որ այս երկու դիցազներգութիւններուն պէս կատարեալ քերթուածներ դուրս ելլէին , անանկ քերթուածներ՝ որ ինչուան հիմա դիցազներգութեան աննման օրինակներ սեպուած են ու անհատնում բիւրաւոր գովեստներով միշտ վեր բարձրացուցած : Ուրեմն Հոմերոս այսչափ հին

ատենի ժամանակակից մարդ մը ըլլալէն ետքը , արդեօք իր քերթութիւնները գրի վրայ առած է , չէ նէ ասոնք աւանդութեամբ բերնէ բերան անցնելով ու իբրեւ ազգային երգ միշտ երգըցուելով կենդանի մնացեր են . և դարձեալ՝ Իլիական ու Օդիսական դիցազներգութիւնները արդեօք բոլորովին աւելն մասամբ իր հանճարին երկասիրութիւններն են , չէ նէ շատ բանաստեղծներու գործ են , զորոնք ետքէն ճարտար գրականին մէկը մէկտեղ ժողոված ըլլայ : Որչափ որ հանճարն ու արուեստը գերազանց ձեռքով մը իբրեւ երկու քաջ նկարիչներ աշխատած են Հոմերոսի երկու դիցազներգութիւններուն վրայ , այնչափ ալ այս երկու մեծ խնդիրները աւելի հետաքրքրական են , և խրոպայի գիտնոց մեծամեծ ու տաժանելի քննութեանց առիթ եղած են , որոնք իրենց հիներուն գրականու

Թիւնը սիրող ախորժակնին այսպիսի զուարճալի ու քաղցր աշխատութիւններով կը լեցընեն : Սենք ալ օրագրիս միջոցաւ հոս կարճ պատմական տեղեկութիւն մը տալ կ'ուզենք այս երկու խնդիրներուս վրայ մեր բանասէր ընթերցողներուն :

Բաշին խնդրոյն գալով Յովսէպոս հրեայ պատմագիրը յայտնապէս կը զուրցէ թէ Հոմերոս իր քերթութիւնները գրի առած չէ, և թէ ասոնք շատ դարերու միջոց յորդուոյ յորդիս աւանդութեամբ անցնելով մնացեր են : Սկզբան իմաստունք այս վկայութեան ուշադրութիւն ըրած չէին՝ իբրեւ նոր պատմագիր մը սեպելով զՅովսէպոս . բայց 1769 տարւոյն Ուոլտ անգղիացին երբոր սկսաւ ապացոյցներով ցուցնել ու ըսել՝ թէ Հոմերոս չկրնար գրած ըլլալ իր բանաստեղծութիւնները, որովհետեւ իրեն ժամանակը գրի գործածութիւն դեռ չէր մտած, այն ատեն բանի եկաւ այս վկայութիւնը : Սոյն հեղինակը իրեն խօսքերուն ճշմարտութեանը մեծ ապացոյց մը ասիկայ կը բերէ, որ Հոմերոսի երկու դիւցազներգութիւններուն մէջ ալ յիշատակութիւն մը չկայ գրելու արուեստին, թէ պէտ և բանաստեղծը շատ առիթ ունէր անոր վրան խօսելու : — Սակայն Իլիականին մէջ քանի մը տող կը գրտնենք, որոնք կարծես թէ անտարակոյս նշան մըն են որ Հոմերոսի ատեն այբուբենն ու հետեւաբար գրելու արուեստը կայ եղեր . Հոմերոս Զ հագներգութեան մէջ Բեւլերոփոնի վրայ խօսելու ատեն՝ կ'ըսէ թէ Պրետոս անոր

Ոչ մընեաց ձեռն օրհասաբեր, զի կայր քաջին նա պատկանու .

Յըզեաց ի Լիւկ, եւ ետ նրմա նշանագիծս գուժաբեր,

Գըլեաց ի Դեմոփ, բան պարուրեաց շատ ինչ նըմին մահաբեր .

Հրաման արար Դոդոնէլ, զայն աներոյն

174-177

Բայց այս տողերուն տալ խորը թափանցելու որ ըլլանք, կրնանք այնպէս մը մեկնել՝ որ ասոնք տեսակ մը խորհրդատառ գրեր էին, իրարու մէջ խօսք

հասկըցնելու համար . որովհետեւ Հոմերոս Գըլեա իմաստը γράφει յոյն բառով բացատրեց, և այդ γράφει բայը սկզբան գծագրել, փորագրել կը նշանակէր, ու ժամանակ անցնելէն ետքը առջի նշանակութիւնն առաւ . դարձեալ նշանագիծ, σήματα, բառը կը ցուցնէ որ Պրետոս այբուբեն չէր գործածած . և չպատուիրեր ալ Բեւլերոփոնի որ զանոնք կարդացնել տայ, հապա Դոդոնէ : Բայ մեկնութիւնները թէպէտ գրեթէ ապահով ստուգութիւն մը կու տան մեր հաստատել ուզած ճշմարտութեանը, սակայն յայտնի ալ կ'ընեն միանգամայն թէ Յոյնք շատ մօտեցած էին այս արուեստը ճանչնալու, որովհետեւ հարկաւորութիւն մը կը զգային որ պնակներու վրայ գրած ծածուկ նշանագիծերով հեռու տեղերէ իրարու հետ խօսին : — Հոստեղ դժուարութիւն մը միայն կ'ըլլէ դիմացնիս . նոյն վերոյիշեալ տողերուն մէջ կը տեսնենք որ Պրետոս պնակներուն վրայ Բան պարուրեաց շատ ինչ նըմին (Բեւլերոփոնի) մահաբեր . թէ որ ինքը այս բաները խորհրդատառերով գրած ըլլար, այնպէս մը կ'երեւայ թէ քանի մը խորհրդատառ բաւական էին ամէն բան իմացնել տալու . որով այս նշանագիծներուն շատութիւնը՝ քիչ մը կասկածել կու տայ որ ասոնք պէտք էր այբուբեն ըլլային : Բայ դժուարութեան պատասխան տալու համար՝ ամէն լուծմունքի տեղ Թեոդոսիոս Լեքսոմոնիոս Բերախանութեան հետեւալ հատուածը կը բերենք . “Բայ ոմանք եթէ մինչև ցպատերազմն Տրոյադայ գրութիւնն չէր ինչ 'ի կիր . և բանից իւրեանց զայս ածեն հաստատութիւն, զի յառաջ քան զՀոմեր չգոյր ուրեք քերթութեամբ, թէպէտ և երիցագոյն քան զնա կացին քերթողք Սուզեսոս, Ուփեսոս և Լինոս : Խնդրիցէ որ . Իսկ զիարդ ապա պահեալ իցեն տառք, որ յառաջ իսկ են քան զՀոմեր : Սեր այս է պատասխանի՝ եթէ Ի տառից յայգցանէ ոմանք ոչ այնչափ վաղեմիք ինչ են, և այլք՝ զհնոցն ունին զանուն :

Պիւլցազունք Հոմերոսի չցիտէին գըրել, և եթէ առաքել ինչ ումք կամ էր նոցա, նշանիւք և նմանութեամբք վարէին ։

Փրեգերիկոս Սոլք գերմանացի հռչակաւոր բանասէրը 1794 տարւոյն Հոմերոսի տպագրութիւն մը ըրաւ, սկիզբը քանի մը յառաջաբանական ծառեր դնելով. ասոնց մէջ ինքը առանց բացարձակապէս Սուտին տուած վճիռն ընդունելու, անոր ըրած պատճառաբանութեւնը նոր ուժ մըն ալ աւելցուց։ Սոլք կ'ըսէ թէ՝ թէպէտ և գրութեան արուեստը Հոմերոսէն առաջ ծանօթ էր Յունաց, ու քանի մը արձանագիրներու համար գործածուած, սակայն ընդհանրապէս ու սովորական կենակցութեան մէջ գործածական չէր Սոլիմաիադի թուականէն առաջ։ Վարի վրայ քանի մը գրեր գծագրելը բաւական չէր, կ'աւելցընէ, հապա դեռ քանի մը դար ալ հարկաւոր էր ամէն դժուարութիւններուն յաղթելու համար, որ բնականապէս առաջ կու գային այնպիսի նիւթերու պակասութենէն, որոնց վրայ կարելի ըլլար ամբողջ ու ընդարձակ գրուածքներ գծագրել։ Սոլքնի ատեն, որ 400 տարիէ աւելի ետքն է քան զՀոմերոս, գրելու արուեստը այնչափ ծանր ու դանդաղ յառաջադիմութիւն ըրած էր, որ Լք թենքի օրէնսդիրը իր օրէնքները քարի վրայ փորել տուաւ եղնադարէ, յն. βόσ-ροφθόν, ըսուած կերպով, այսինքն անընդհատ ձախ կողմէն աջը գրելով ու աջ կողմէն ձախը. այս կերպը գրելու արուեստին անկատարութիւնն ու նուրութիւնը կը ցուցընէ։ Վարձեալ այս նիւթիս մէջ Յովսէպոսի վերոյիշեալ վկայութիւնը մեծապէս կը զօրէ. ևս առաւել որ Յովսէպոս ոչ իբրեւ ենթադրութիւն մը կամ իբրեւ իրեն մէկ առանձնական կարծիքը կը զուրցէ ասիկայ, հապա իբրեւ ընդհանուր ճանչցուած ու ընդունուած բանի մը վրայ կը խօսի։ Եւ իրեն հաստատած խօսքին կը վկայէ ուրիշ հին յոյն մեկնիչ մըն ալ։ Բայց Սուտին ու Սոլքին պատճա-

ռաբանութիւններուն հակառակ՝ ուրիշ գիտուններ ալ կը հաստատեն թէ Հոմերոս գրելու արուեստը կը ճանչնար, և թէ իրեն բանաստեղծութիւնները գրի վրայ առած է։ Պուլզելլէք գերմանացին ասանկ կ'ըսէ. «Հոմերոսի՝ գրելու վրայ չխօսելուն պատճառը այն է, որ ինքը իր երգած դիւցազնական ժամանակներուն սովորութիւնները սաստիկ հաւատարմութեամբ պահող ըլլալուն՝ չէր կրնար յիշատակութիւն ընել այնպիսի արուեստի մը վրայ, որ անծանօթ էր իր քերթութեան դիւցազուններուն»։ Նուկ գիտունն ալ կը հարցընէ թէ ինչպէս հընար էր որ Հոմերոս առանց իր աչքին առջև ունենալու քանի մը մանր ծանօթութիւններ, խել մը աշխարհագրական տեղեկութիւններ ու Յունաստանի զինուորական վիճակը՝ կարենար չըսենք թէ աւանդութեամբ բերնէ բերան անցընել տալ, այլ և նոյն իսկ գրի վրայ առնել այն նաւերուն ցանկը, որն որ իլիականին երկրորդ հագներգութեան կէսը կը բռնէ, և որուն մէջ յիշատակուած են 1300 նաւերու հրաւանատարներ հանդերձ իրենց ազգաբանութեամբ, իրենց կնիկներովը, իրենց որդիքներովը. ինչպէս նաև շատ քաղաքներ ու երկիրներ։ Եւ ետքը կ'ըսէ թէ Հոմերոսի այս ցանկը հին ատեն իբրեւ պատմական ճիշդ ու անսխալ վերկայութիւն մը սեպուած էր, անանկ որ ըստ Լքիստոտելի ու Լքստաքիոսի՝ Յոյնք շատ անգամ իրենց տէրութիւններուն սահմանաց վրայ վէճ ունեցած ատեննին՝ ասիկայ ձեռք առած են իրաւունքնին իմանալու համար։ Տը Սէնդ-Վրուա գաղղիացի գիտունն ալ «Ինչպիսի ամենամեծ ու կարգէ դուրս հանձար, կ'ըսէ, պէտք էր որ բանաստեղծ մը կարենար իր մտքին մէջ 30,000 տողով երկու հրաշալի ու բազմադէպ դիւցազներգութիւններ ստեղծել և բանաստեղծական լեզուով զարդարել։ Թէ որ սեպենք ալ Սոլքի հետ որ Հոմերոս կարող էր այնպիսի զարմանալի հրաշք մը գործելու, այն

պատմական ու կրօնական աւանդու-
թիւններն որ այս քերթութեանց մէջ
լիութեամբ սիրուած են, այն ամէն
տեսակ զանազան ծանօթութեց բազ-
մութիւնը, այն իմաստներու ու մտա-
ծութեանց առատութիւնը, զորոնք եր-
կու հազար ութը հարիւր տարիէ ՚ի
վեր ամենքը իրենց երկասիրութիւննե-
րուն համար անյազաբար կը ժողվեն,
այս ամէն բանը յայտնի չեն ըներ որ
Հոմերոս լուսաւորութեան դարու մը
մէջ երեցած ըլլայ: Այլ ինչպէս կարե-
լի է որ նոյն դարը այդպիսի լուսաւո-
րութեան մէջ ըլլալէն ետքը՝ գրելու
պէս ամենահարկաւոր արուեստը իրեն
մէջ սովորական եղած չըլլար: Արեւմտեան
ստորակոյտ չկայ որ այդ արուեստը ան-
հրաժեշտ խել մը տեսնէ ՚ի վեր գոր-
ծածական էր: Յունաց մէջ. և ահա կը
տեսնենք որ ճիշտ 600 տարի միջոց ան-
ցած է ընդ Հոմերոս և ընդ Վաղմոս,
որն որ Փիւնիկեցոց այբուբենը մտուց
Յունաստանի մէջ:

Հոմերոսի վրայօք եղած երկու խըն-
դիրներուն առաջնոյն վրայ բաւական կը
սեպենք այսչափ համառօտ տեղեկու-
թիւն մը տալը. և մենք չուզէնալով այդ
տարակուսական ճշմարտութեան մէջ
բացարձակ վճռով մը խօսելու, ընթեր-
ցողաց կը թողունք որ լսած պատճառա-
բանութիւններուն վրայ մտածելով՝ ի-
րենց կարծիքը որոշեն: Աւրիշ անգամ
մըն ալ երկրորդ խնդրոյն վրայօք անցնե-
լու առիթ կ'ունենանք:

Փիւնիկեցոց նոր յիշատակարաններ:

Փիւնիկեցիք, որոնք այբուբենն ու
արուեստից սկզբունքները սորվեցուցին
Ալլոպոյոյ, կը մակաբերենք ամենքնիս
ալ թէ ինչպիսի մեծ ազգ եղած պիտի
ըլլան և գեղարուեստից մէջ ինչ աստի-
ճանի ծաղկած: Սակայն ինչուան հի-
մա իրենց ազգային ապահով ու ստոյգ
յիշատակարան մը չունէինք. և իրենց
հնութեանն ու լեզուին քանի մը յիշա-
տակարաններն ալ որ գտնուած էին,

ամէնը իրենց հայրենական երկրէն
դուրս եղած հողերու մէջէն հանուած
են: Ատքերս այս բարեբաղդութիւնը
ստացաւ Ալլոպոյա, և գիտնոց բազմա-
քիրտն աշխատութիւնները այդ ցան-
կալի գիւտին ալ հաղորդ ըրին զմեզ:
1854 տարւոյն Պէյրութի մէջ սպիտա-
կապոյն քարէ մեռելի արկղ մը հողուն
մէջ գտնուեցաւ, որն որ հիմա Ալլոպոյի
մուսէոնին մէջն է: Ասիկայ եգիպտա-
կան մուսիայից արկղներուն ամենեւին
նման է, և մէջը թաղուած կնկան դէմ-
քը՝ բարձրաքանդակ փորուած է վրան,
որուն մազերը երկու ճղքուած են ու
ինչուան ուսերը կ'իջնան. այս կերպով
են Յունաց հնագոյն յիշատակարան-
ները: Բայց Ալլոպոյի գաղղիացի դուքսը
ուրիշ նոյն տեսակ արկղ մը ընծայ ը-
րաւ կայսերական մուսէոնին, որ առջի-
նէն շատ վեր է իր ունեցած պատմա-
կան յարգին համար: Բիւզ մը հեռու
Սաիտ քաղաքէն, որ է հին Սիդոնը, ու
անոր հարաւային կողմը՝ 1855 տարւոյն
փետրուարի 15էն գտաւ զասիկայ Բէ-
ռըղիէ գիտունը: Այս պազալթէ է այս
արկղը, և ձեւը ամենանման է Ագիպ-
տոսի մուսիայից այն արկղերուն, որ ինչ
և տասներորդ ու քսանըվեցերորդ հա-
րըստութեց մէջտեղի եղած միջոցը մեռ-
նողներուն գործածուած են. այսինքն
այն ժամանակը, որ Վաբուգոգոնոսոր
Բորեստանեայց թագաւորն ու Ապրիէս
Ագիպտացոց թագաւորը իրարու ձեռ-
քէն յափշտակել կը ջանային զՓիւնի-
կիա: Գլուխ մը միայն քանդակուած
է արկղին վրան, որ լայն գլխանոցով
մը կը ծածկուի, և ամենահարուստ
քառամանեակ զարդ մը ունի, որուն
երկու ծայրերը բազէի գլուխներ ձեւա-
ցուած են: Խորհրդատառերու տեղ՝
բոլոր արկղին երեսին վրայ գրուածք մը
կայ քսանուերկու տող փիւնիկեցի գրով
ու լեզուով: Աւրիշ արձանագիր մըն ալ
կայ բարձրաքանդակին գլխուն չորս կող-
մը, որուն գրերը աւելի ազուոր են.
բայց ասիկայ վերի մեծ արձանագրոյն
կէսին կրկնութիւնն է: Գիտունք ա-
սանկ կը կարդան վերոյիշեալ գրուած.